

La schlatteina „de Medell“

da Tarcisi Hendry, Sedrun

Würth, Diogg, Oliva, Vagliaglia, Caschalk, de Salins; ina schelta da schlatteinas che fuvan derasadas numerusamein enteifer las scheinas dalla vischnaunca da Tujetsch. Enteifer ils tschentanners ein biars vegni en nossa val denton era svani. Aschia era la nobla schlatteina de Medell.

Tenor indicaziuns en in cudisch dalla pleiv da Tujetsch digl onn 1668 habitavan ils de Medell a Rueras. Insumma fuva quei vitg populaus da gliez temps bia pli fetg che per semeglia Sedrun. A Sedrun fuva bein la baselgia parochiala dalla pleiv, che fuva ina tipica baselgia dalla val ed ord quei motiv postada en quei liug agl ur dil vitg, denton muntada pli essenziala el senn da capitala sco oz veva Sedrun buc. Da Rueras derivan dil reminent era las autras famiglias noblas da quei temps ni da pli baul. Ins patratgi cheu als nobels de Pultengia ed a quels de Rueras dil temps feudal. Denton era ils descendents dalla famiglia de Florin laian supponer lur descendenza ord l'ucliva Flurin sur Rueras. Era ils Berthers che han purtau pliras gadas il manti da mistral ed auters uffecis fuvan per gronda part secasai a Rueras e contuorn.

Dapi cu ils de Medell ein sesents en Tujetsch ei grev dad eruir. Il num lai supponer sche buca garantir ch'els seigien stai derivonts dalla vischnaunca vischinonta da Medel e vegni cul temps a rihezia e beinstonza.

Per l'emprema gada cumparan els en Tujetsch el cudisch numnaus Zinsrodel da 1555 numnadamein:

1555	Jan de Medell de Gannada
1609	in Jonet de Medell, (gliesta dalla confraternitad da s.Giachen)
1664	Barbara de Medell
1665	Udalricus de Medell
1666	Anna Maria Cleophe de Medell
1691	Conradinus de Medell

En auters loghens dalla regiun entupein nus ils de Medell suandontamein:

1325 H. de Medell;

1495 Tschwan von Medels a Mustér.

A Breil cumpara 1536 in Jan de Medell,

a Sumvitg 1650 Ursula de Medell

ed a Trun 1659 Jacob de Medell.

1497 Hans von Medels, aman zu Disitis; document dalla Ligia Grischa culs Confederai dils 21-6-1497.

1637 ha la muria furiau en nossa regiun ed era en Tujetsch. In schabetg en connex cun la famiglia de Medell rauenta la tradiziun. Aschia noda pader Placi a Spescha il suandont eveniment en sia descripziun da 1805 dalla Val Tujetsch:

In Cungieri fand man eine geflüchtete adeliche Frau aus dem alten Geschlechte „de Medell“ tot, an der noch zwei Zwillinge säugten; der einte dieser ward hernach zur Ehrenstelle eines Landrichters und der andere zur Amtswürde eines Abtes von Disentis unter dem Namen Adelbert II erhoben. Diese Seuche breitete sich bis Segnas in Disentiser Gebiet aus. Der damalige Abt Augustinus Stökli verordnete Gebete, Fasten und Gelöbnisse; die Pest verschwand ohne besonderen Schaden.

Il 16avel tschentaner cun ses embrugls e persucaziuns ha senza dubi promoviu las cardientschas blauas; las detgas da striegn ein naschidas e dadas vinavon da generaziun. Con bia verdad schi la finala ella sura notizia da pader Placi ei grev da giudicar. Sut quels patratgs da dubi paleisa era il cudisch da Tujetsch quella raquintaziun:

La mumma de Castelberg, ina femna da Sedrun, eri enten spitgar sia greva ura. Plein tema seigi ella fugida si Cungieri, leu nua ch'ella hagi parturiu schumellins, dus buobs da num: in ei vegnius avat, l'auter mistral. Ad ella sezza hagi la pestilenza rut il fil dalla veta - e quei ual suentar la pigliola. (Tujetsch pag. 573)

Tier quella muria setracta ei dalla muria dallas bierngas. En Tujetscha han siatonta persunas piars la veta entras quella nauscha epidamia. Era mistral Duri Deflorin fuva taccaus dalla malsogna; mo entras tagliar si las bierngas eis el daventaus sauns. Quella metoda po ver spindrau ad aunc biars autres la veta!

In maletg demografic dalla famiglia de Medell dattan ils cudischs da batten dalla pleiv. Els entscheivan cugl onn 1664. Igl onn 1665 cumpara l'emprema indicaziun da batten e cugl onn 1719 svaneschan els per adina ord ils cudischs da batten ed insumma mieran els ora en Tujetsch. La davosa persuna feminina da quella schlatteina ei stada Onna Maria de Medell, morta ils 28 da fevrer 1756. Il davos um ei stau Giusep de Medell, ch'ei vegnius ella lavina a Zarcuns ils 6 da fevrer 1749, enten ir en agida als disgraziai dalla gronda lavina da Rueras.

Survesta ord il [cudisch da battens](#) da 1664

Onn	Prenum	Num e prenum dil bab	Num e prenum dalla mumma
1665	Udalricus	de Medel M. Joanne	Berther Catarina
1667	Chatarina	de Medel Joanne	Berther Chatarina
1670	Maria	de Medel Joanni	Berther Catarina
1666	Anna Maria Cleophe	de Medel Conradino D. Can.	Jacomet Margharitha
1667	Adalbertus	de Medel Conradino	Jacomet Margaritha
1669	Jacobum Adalbertum	de Medel Conradino	Jacomet Margaritha
1671	Maria	de Medel Conradino	Jacomet Margaritha
1673	Anna Maria	de Medel Conradino	Jacomet Margaritha
1694	Josephus Conradinus Ant.	de Medel Jacobi Adalberti	Friberg Susanna
1696	Maria Margaritha	de Medel Jacobi Adalbert	Friberg Susanna
1698	Josephus Florinus	de Medel Jacobi Adelberti	Friberg Susanna
1700	Anna Maria	de Medel Jacobi Adalberti	de friberg Susanna
1713	Joannes Antonius	de Medel Udalrici	Beer Barbara
1716	Maria Catharina	de Medel Udalrici	Beer Barbara
1719	Joannes Antonius	de Medel Durigt	Beer Barbara

Duas persunalitads ord quella schlatteina

Conradin de Medell (1628 - 1691)

Sche la detga constat ei Conradin naschius sco schumellin igl onn 1628. Ses geniturs ein stai il bab Giohen de Medell e sia mumma Cornelia de Casrtelberg dalla nobla famiglia de Castelberg da Mustér. El ha retschiert il num da siu enconuschent aug Conradin de Castelberg. Siu frar schumellin ei pli tard daventaus avat dalla claustra cul num Adalbert II. Dapli da quel mira pli tard.

Conradin ha saviu guder ina buna scolaziun pertgei igl onn 1664 cumpara el sco Landtschreiber ,

scarvon. Senza in andant studi vess el ualvess saviu surprender quella scharscha che pretendeva ina buna scolaziun. Segiramein ha siu aug Conradin, che veva sez giu buna scolaziun e sentiù la necessitad da quella e promoviu il nevs da Tujetsch.

Politicamein entupein nus Conradin de Medell l'emprema ga a caschun dalla dieta grischuna ils 25 da zercaldur 1664. Quei onn croda l'elecziun dil guvernatur per la Valtelina tier al cumin dalla Cadi. Sco usitau e tenor uorden presenta il cumin treis candidats. Sisum la gliesta figurscha igl enconuschent Clau Maissen da Sumvitg. Sco secund propona il cumin Junker Landamann Johann von Castelberg, quei onn elegius mistral, fegl da Conradin de Castelberg e cuserin da Conradin de Medell e digl avat Adalbert II. Tierz sin la gliesta ei Landtschreiber Conradin de Medell.

In ord il pievel, Clau Maissen, encunter dus candidats ord las retschas dalla aristocrazia e noblezia dil cumin. Ils de Castelberg e de Medell adherents e representants dalla partida franzosa, Clau Maissen in adherent dils Spagnols; quellas duas partidas che regevan e fagevan lez onns la politica grischuna. Eligius vegn quellaga Clau Maissen, ina elecziun ch'ìls auters han buca gest magunau aschia ed ha giu sias consequenzas sil palancau politic dil cumin.

Conradin de Medell astga denton purtar plirs onns il manti da mistral. 1668, 1669, 1682 e 1683 vegn el elegius dil pievel da cumin sco Landamann zu Disentis. In dils pli aults tetels sper guvernatur dalla Valtelina fuva il cauligia ni Landrechter dalla Ligia Grischa. Quei tetel astga Conradin de Medell purtar duas gadas; quei 1678 e 1684.

La dieta da Glion digl onn 1666 ha elegiu ils sindicaturs. Pensum da quels fuva da serender per la fin d'in bieni en Valtelina per reveder ils quens e per prender encunter lamentaschuns dils subdits. Sco sindicaturs ein vegni eligi ord la Ligia Grischa: Cauligia Ludovic de Latour, Johann Heinrich Planta da Razén e podestat Antonini de Mesauc. President ei Ludovic de Latour e cancelier scarvon Conradin de Medell.

Igl onn 1669 vegn mistral Conradin de Medell clamaus da Clau Maissen ensemen aunc cun Benedict de Mont, Benedict Marchion e Gion Barclamiu Montalta per anflar ina cunvegrientscha tier ina dispeta denter privats a Schluein.

Conradin de Medell ei era staus cumpegliaus ella persecuziun da Clau Maissen che ha menau tier igl assassinat da quel igl onn 1678 ils 26 da matg entras dus Tuatschins Martin Beer e Johann Cristian Zain da Cavorgia. L'aspiraziun da 1664 per il post da guvernatur e la curdada encunter Clau Maissen ha senza dubi leventau antipatia encunter igl um ord il pievel. 1677/78 fuva Conradin de Medell cauligia.

Suenter igl assassinat pretenda denter auters era Conradin de Medell la deliberaziun dils dus Tuatschins ni da silmeins surdar els al marcau da Cuera ni als signurs da Schauenstein/Tumegl, nua ch'els fuvan vegni arrestai.

Tenor ils morders da Maissen veva il salter da cumin Cristian Gieriet stigau si els. Plinavon hagi il salter confirmau che igl avat Adalbert de Medell e siu frar Conradin cauligia ed aunc auters ord il cumin dalla Cadi, seigien tuts informai davart il complot encunter Maissen. Els han schizun attestau, che landrechter regent Conradin de Medell hagi confirmau tut quei ch'il salter hagi detg ad els.

Conradin de Medell ha giu maridau Margarita Jacomet. Demai ch'ìls cudischs da pleiv entscheivan cun 1664 eisi buca dad eruir igl onn dalla maridaglia. Ils cudischs tradeschan la naschientscha da tschun affons:

1666	Anna Maria Cleophe
1669	Jacum Adalbertum
1667	Adalbertus
1671	Maria
1673	Anna Maria

Il fegl Jacum Adalbert marida 1693 Susanna de Friberg. La famiglia crescha a quarter affons. Tier l'impurtaziun dallas naschientschas da ses affons vegn el titulaus cun Junker.

Suenter ina veta enrihida cun ils pli desiderai tetels politics da lezs onns miera Conradin de Medell igl emprem da zercladur digl onn 1691. Siu parent e plevon da Sedrun Ludvic Jacomet noda sia mort el cudisch da mortoris senza ina remarca pli speciala. El ha viviu en in tschentaner ordvart variont ed interessant; quei sin palancau religius culs embrugls e las consequenzas politics.

Entgins eveniments dil temps da Conradin de Medell

1637 pesta, ni muria da biergnas

Culminaziun dalla persecuziun da strias ella Cadi. Aschia vegnan igl onn 1675 28 persunas mess vi vid la fuortga. Da Tujetsch vegn Ottilia Beer da Giuv messa via ils 2 d'avrel 1676.

Il moviment religius en Tujetsch semanifestescha enten l'erecziun ed engrondaziun da pliras baselgias e capluttas:

1609	caplutta da s.Leci a Cavorgia
1622	caplutta da ND a Zarcuns cun la misteriusa cumparaziun da ND a Gionet da Giuv
1630	caplutta a Selva
entuorn 1650	caplutta da s.Bistgaun a Giuv
1679	caplutta da s. Antoni a Foppas/Surrein
1691	reconstrucziun ed engrondaziun dalla baselgia parochiala da s.Vigeli

1642 - 1656 ei Matthias Sgier plevon a Sedrun. El ei in adherent dalla partida spagnola ed amitg da Clau Maissen. „Igl autur e menader dil cumbat encunter la claustra ei senza dubi Sgier. L'ambiziun persunala, la pissiun viers ils Castelbergs, la buorsa spagnola ed ils amitgs da Spagna, che seriman sco ina munatnera entuorn Sgier - quei ei la forza, che muenta igl um. Ina persunalitad sco Sgier lai buca perreger dad auters e tolerescha negin, che survarga sia cresta." (Alexander Pfister)
Ins po cumprander ils cumbats politics da lezs onns, era en Tujetsch, denter Sgier ed ils de Medell sco amitgs e parents dils de Castelberg.

Cumin da 1656; in dils pli turbulents cumins insumma. Quei cumin ha giu in caracter religius-politic. Igl ei stau da decider, tgi che dueigi posseder la jurisdicziun sur da schotg pleivs dalla Surselva ed Ursera, igl uestg da Cuera ni igl avat da Mustér.

Avat Adalbert II de Medell (1628 - 1696)

El ei naschius 1628 a Sedrun e fuva in frar-(schumellin) da Landrichter Conradin de Medell (+1691). Tschun onns ha el studegiu a Ruma el collegi dalla Propaganda, nua ch'el ha doctorau ella filosofia e teologia. Ordinaus leu ils 16 da zercladur 1651. Eligius avat egl emprem scrutini ils 30 da fenadur 1655.

Nunzi Franz Borromeo ha cun caschun dalla benedicziun dad avat Adalbert a Cuera, ils 29 da settember 1655, exprimiu il giavisch da vuler metter schotg vischnauncas dalla Surselva, ch'eran stadas incorporadas pli daditg alla claustra, sut la jurisdicziun digl avat, cun la cundiziun, ch'el paghi agl uestg da Cuera 2000 renschs en aur per levgiar ils deivets digl uestgiu, sco uestg Gion VI Flugl ei era staus cuntents. Avat Adalbert, che haveva ni giavischau ni giu encuretq quei, ha correspundiu e persunter era aunc retschiert la cumpleina exempziun dalla claustra. Quella caussa ha purtau grondas difficultads denter igl uestgiu e la claustra. Finalmein ha papa Alexander VII, sut datum dils 11 da schaner 1660, fatg fin e tschentau danovamein las schotg vischnauncas sut igl uestg. La claustra ha survegniu 800 renschs anavos, mo ei restada vinavon exempta. Ina liunga cuntroversa denter uestg e la claustra ha la aschi numnada „fatschenta" da Sumvitg (1681 - 1687) pervia dalla pastoraziun da paders giu caschunau.

Sut Adalbert II ei l'imposanta claustra dad ussa vegnida baghegiada tenor plans, atgnamein mo per part, che frar Caspar Mosbrugger da Nossadunnaun ha giu fatg. La gronda baselgia claustrala ha el giu entschiet a baghegiar. 1658 ha avat Adalbert II eregiu la confraternitad dil s. scapulier en baselgia da Nossadunna.

1665 ha avat Adalbert II cumprau „Salaplauna.sut" e 1666 „Valdauna", che udeva a mistral Barclamiu Baliel. 1675 ei il „hof" a Trun vegnius baghegiaus. Sut il regiment dad Adalbert II ei vegniu mess neu 1689 ina stampa a Nossadunna dalla glisch a Trun, la quala ei denton vegnida translocada gia 1690 a Claustra.

Sper la disertaziun da doctor „De Deo Trino et Uno" ch'ei vegnida stampada a Ruma 1655, ha Adalbert II elaborau in cudisch da meditaziuns en romontsch, sco era entginas pintgas scartiras sur la historia dalla claustra, ch'ei denton idas a piarder.

Adalbert II, bein in dils meriteivels avats, che la claustra ha giu enzacuras, ei morts ils 11 da fevrer 1696 ella vegliadetgna da 68 onns suenter haver regiu 41 onn sco avat. El ei satraus en baselgia da Nossadunna.

Litteratura consultada e recumandada:

Il cumin della Cadi da 1656 e Mistral Giachen Berchter

Partidas e combats ella Ligia Grischa da 1494 - 1794

Geschichte der Abtei Disentis

Landrehter Nicolaus Maissen

Tujetsch, igl andament da sia historia

Cudischs dalla pleiv

Baselgias, capluttas e spiritualesses de Tujetsch

pader Baseli Berther, Rueras/Dieni

Alexander Pfister

Iso Müller

Felici ed Augustin Maissen

plirs auturs

pader Baseli Berther, Rueras/Dieni

—